

Środowiskowa konkurencyjność regionów – próba konceptualizacji

Environmental Competitiveness of Regions – Attempt of Conceptualization

Armand Kasztelan

*Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie,
Katedra Ekonomii i Zarządzania, ul. Akademicka 13, 20-950 Lublin,
e-mail: armand.kasztelan@up.lublin.pl*

Streszczenie

W artykule zaprezentowano teoretyczne podstawy koncepcji środowiskowej konkurencyjności regionów. Wskazano, że regiony słabiej rozwinięte znajdują się w posiadaniu bardzo cennego waloru, jakim jest relatywnie czyste środowisko naturalne. Środowisko naturalne może być tutaj rozpatrywane jako swoisty znak handlowy, który może decydować o rozwoju gospodarczym. To przyczynia się do wzrostu dobrobytu w regionach oraz wpływa na dalszą poprawę jakości środowiska. Podejmowanie aktywnych działań na rzecz ochrony środowiska sprzyja pogłębieniu tzw. „zielonej” specjalizacji regionów, a tym samym zwiększaniu ich konkurencyjności na szczeblu krajowym lub nawet międzynarodowym.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, konkurencyjność, region, konkurencyjność środowiskowa, środowisko przyrodnicze

Abstract

This paper presents the theoretical basis for the conception of environmental competitiveness of regions. It was pointed out, that the less developed regions are in a possession of a very precious commodity, i.e. their natural environment. There are wide possibilities to use their natural environment as a trading mark and in this way to spur their economic development. This could both stimulate the economic prosperity of the regions and contribute to enhancing the quality and quantity of their natural environment; in order to sell a product one has to be sure that it is of the best quality. Taking better care of the natural environment would further contribute to deepening the regions' green specialization and enhancing their level of competitiveness on the national or even international scale. In fact, it is capable to use a new term for this idea – environmental competitiveness of regions.

Key words: environmental protection, competitiveness, region, environmental competitiveness, natural environment

Wstęp

Przez ostatnie dziesięć lat pojęcie konkurencyjności było szeroko stosowane, czasami wręcz nadużywane. Jest ono zazwyczaj rozpatrywane w najprostszych warunkach, tzn. w odniesieniu do przedsiębiorstw. Wśród ekonomistów panuje znaczny sceptycyzm co do tego, czy pojęcie to może być stosowane na poziomie narodowym, regionalnym czy też lokalnym.

Istota i uwarunkowania konkurencyjności regionów

Chcąc zgłębić istotę konkurencyjności regionów, należy wyjść od pojęcia konkurencyjności rozpatrywanego na poziomie mikro i makroekonomicznym. Na pierwszym z nich funkcjonuje stosunkowo proste rozumienie pojęcia konkurencyjności bazujące na zdolności firm do trwałego i zyskowego wytwarzania produktów, które spełniają wymogi

otwartego rynku pod względem ceny, jakości, itp. Im bardziej konkurencyjne przedsiębiorstwo w stosunku do swoich rywali, tym większa jego zdolność do powiększania udziałów w rynku. Firmy niekonkurencyjne charakteryzuje spadek udziału w rynku, co w skrajnych przypadkach może prowadzić do zamknięcia działalności gospodarczej.

W ujęciu makro-ekonomicznym pojęcie konkurencyjności jest stosunkowo słabo zdefiniowane, co powoduje, że jego stosowanie na tym poziomie jest często kwestionowane. Pomimo, iż zwiększenie konkurencyjności państwa lub regionu jest przedstawiane jako główny cel polityki gospodarczej, pojawiają się opinie o konieczności doprecyzowania tych pojęć a niekiedy nawet podważające sens rozważania konkurencyjności na poziomie makro-ekonomicznym. Podkreśla się przy tym, że opieranie polityki gospodarczej na pojęciu, które przyjmuje tak różnorodne interpretacje, jest niebezpieczne (Martin, 2003).

Konkurencyjność regionów i narodów jest trudna do zmierzenia, ponieważ stanowi kompleksową funkcję złożoną z różnych zmiennych. Tym niemniej, w życiu gospodarczym i poza nim, konkurencja jest jednym z podstawowych źródeł mobilizacji i kreatywności, a zatem odgrywa istotną rolę w procesach rozwoju regionalnego. W erze gospodarki globalnej to właśnie regiony są podstawowymi jednostkami rywalizującymi o kluczowe aktywa gospodarcze (Bronisz i in., 2008).

W ciągu ostatnich dwudziestu lat systematycznie rosło zainteresowanie problematyką zróżnicowania rozwoju regionalnego. M. E. Porter (2003) twierdzi, że *przewaga konkurencyjna jest kreowana i utrzymywana poprzez ściśle zidentyfikowane procesy*. Z tego powodu badania należy w coraz większym stopniu koncentrować na ekonomii regionów (Kitson i in., 2004; Turok, 2004; Zwiech, 2006).

Pojęcie konkurencyjności regionów nie może być rozpatrywane w ujęciu makro lub mikroekonomicznym. Dzieje się tak dlatego, że regiony nie są sumarycznym zestawieniem firm czy też uproszczoną wersją narodów. Pojęcie konkurencyjności przybiera różne znaczenie w zależności od skali, w odniesieniu do której jest stosowane. Co więcej, na poziomie regionalnym, jest pojęciem prawdopodobnie najbardziej skomplikowanym do określenia (Cellini, Soci, 2002).

Regiony konkurują między sobą, szczególnie poprzez tworzenie zachęt dla firm i pracowników, przy czym w większym stopniu w oparciu o przewagi bezwzględne niż zaś komparatywne. Region osiąga przewagę absolutną, jeśli posiada lepsze warunki technologiczne, socjalne, infrastrukturalne lub instytucjonalne. Dzięki temu, firmy funkcjonujące w tym regionie, mogą osiągać znacznie większe korzyści, niż w regionach nie posiadających takich uwarunkowań (Camagni, 2002).

Przyjęta tu, powszechnie uznawana definicja konkurencyjności regionalnej, pochodzi z 6 Raportu

okresowego dotyczącego regionów. Konkurencyjność jest definiowana jako zdolność do wytwarzania dóbr i usług, które spełniają wymagania rynków międzynarodowych, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiego i trwałego poziomu dochodów lub, bardziej ogólnie, zdolność regionów do generowania, w warunkach konkurencji zewnętrznej, stosunkowo wysokich dochodów i poziomu zatrudnienia. Innymi słowy, żeby region był konkurencyjny, ważne jest zapewnienie odpowiedniego poziomu i jakości miejsc pracy (Sixth Periodic Report..., 1999).

W. Ciechomski (2004) określa region konkurencyjny jako *region, w którym optymalne, strukturalne relacje między czynnikami produkcji, w zmieniających się warunkach, są wykorzystywane dla poprawy standardów życia, przyciąganiu nowych inwestorów i wspieraniu wielofunkcyjnego rozwoju regionu*.

Z kolei, według B. Winiarskiego (1999b), konkurencyjność regionów rozumieć należy jako ich zdolność do przystosowywania się do zmieniających się warunków, pod kątem utrzymania lub poprawy pozycji w tocącym się również między regionami współzawodnictwie bezpośrednim i pośrednim. Współzawodnictwo bezpośrednie przejawia się w formie rywalizacji o dostęp do różnego rodzaju korzyści z zewnątrz, np. w przyciąganiu inwestorów. Współzawodnictwo pośrednie wyraża się w działaniach władz regionalnych w kierunku poprawy warunków otoczenia dla przedsiębiorstw funkcjonujących w regionach i w ten sposób oddziaływaniu na wyniki gospodarcze osiągane w regionach.

Wysoki poziom konkurencyjności regionu to wypadkowa wyróżniających, unikatowych cech, czynników i warunków, którymi dysponuje region, a których nie posiadają lub posiadają w mniejszym stopniu inne regiony tworzące jego otoczenie konkurencyjne. Niski poziom konkurencyjności (dystans konkurencyjny) tworzą te cechy, czynniki i warunki badanego regionu, które kształtują się dla niego niekorzystnie w porównaniu z konkurentami. Analiza strategiczna zasobów i walorów danego regionu pozwala na wyodrębnienie tych zdolności, potencjałów czy możliwości, które mogą zapewnić trwałą pozycję konkurencyjną na rynku oferowanych produktów i usług.

Projektowane strategie konkurencyjne pozwalają przeprowadzić regiony z ich obecnej pozycji konkurencyjnej do pozycji przyszłej, uznanej za pożądaną do osiągnięcia. Kluczowe pytania, na które powinni odpowiedzieć strategdy regionów, można sformułować następująco:

- 1) czym, czyli jakimi produktami i zasobami region chce konkurować,
- 2) o co lub o kogo chce konkurować region w układzie: produkty i rynki docelowe,
- 3) jak chce konkurować (wartości użytkowe produktów i ich ceny, dostępność zasobów i jednostkowy koszt ich wykorzystania)

(Klasik, Kuźnik, 2001).

Podstawą rozwoju poszczególnych regionów powinna być specjalizacja w określonych dziedzinach działalności gospodarczej. Rozwój wybranych dziedzin musi być podyktowany istnieniem popytu ponadregionalnego oraz odpowiednim zapleczem zasobowym potrzebnym do uruchomienia danej dziedziny. Kryterium wyboru określonej specjalizacji w regionie powinien być rachunek ekonomiczny.

Specjalizacja może być rozpatrywana w odniesieniu do:

- wyraźnie zarysowanego profilu gospodarki w regionie (np. produkcja przemysłowa), lub
- wytwarzania określonych wyrobów, lub
- typowej dla danego obszaru, specyficznej kombinacji różnych rodzajów wytwórczości.

Stopień specjalizacji w regionie zależy od poziomu rozwoju istniejących tam czynników produkcji: im wyższy, tym większy powinien być zakres specjalizacji w dziedzinie wykorzystującej dane czynniki (Piotrowska-Trybull, 2004).

Według Portera (2001), przewaga regionów może opierać się na czterech czynnikach:

- czynnika ludzkim (edukacji i wiedzy), czynnika kapitału i lokalizacji,
- zagregowanym popycie stanowiącym wypadkową popytu reprezentowanego przez firmy i gospodarstwa domowe działające w regionie,
- branżach pokrewnych i wspierających decydujących o możliwościach współpracy,
- strategii, strukturze i rywalizacji firm na rynku lokalnym.

Istotne jest zrozumienie, że regiony nie rozwijają się w takim samym tempie i znajdują się na różnych etapach rozwoju. Na każdym z nich różne czynniki determinują konkurencyjność regionów, co wskazuje na większe znaczenie kluczowych elementów modelu, biorąc pod uwagę, że każdy poziom rozwoju gospodarczego generuje własne siły napędowe dla wzrostu (Vilcinya, Boronenko, 2008).

Do podstawowych czynników konkurencyjności regionów należy zaliczyć:

- 1) różnorodną strukturę gospodarki, obejmującą gałęzie i przedsiębiorstwa uczestniczące w międzyregionalnym i międzynarodowym podziale pracy, odnoszące sukcesy w ekonomicznym współzawodnictwie;
- 2) odpowiednie zaplecze gospodarcze, w tym: urządzenia infrastruktury techniczno-ekonomicznej i społecznej, zapewniające dogodną dostępność komunikacyjną regionu, jego powiązania z krajowymi i międzynarodowymi sieciami transportu, zasilanie w energię, wodę, gaz; sprawny i

rozwinęty system edukacji, ochrony zdrowia i świadczeń socjalnych, urządzeń wypoczynku;

- 3) funkcjonowanie instytucji i zakładów naukowo-badawczych wspierających procesy innowacyjne, oraz tworzących określony klimat intelektualny;
- 4) istnienie w regionie jednostek szkolnictwa wyższego;
- 5) tzw. „otoczenie okołobiznesowe” obejmujące różnego rodzaju instytucje i jednostki bankowości, firmy ubezpieczeniowe, konsultingowe itp.;
- 6) dobre warunki i stan środowiska naturalnego - wód, powietrza, gleby; zróżnicowanie krajobrazu,
- 7) występowanie terenów odpowiednich dla lokalizacji inwestycji bądź zmian w sposobie gospodarowania; przystępność ceny ziemi i wysokości renty gruntowej (Winiarski, 1999a).

Konkurencyjność a zrównoważony rozwój regionu

W realizacji polityki ekologicznej, Polska przyjęła strategię trwałego i zrównoważonego rozwoju, według której obowiązek ochrony środowiska naturalnego jest elementem prawidłowego gospodarowania i nie może być traktowany jako pozostający w konflikcie z interesami gospodarki, a wszelka działalność naruszająca ten obowiązek uznaje się za nielegalną (Jaśkiewicz, 2008).

Celem tej koncepcji jest zapobieganie albo przynajmniej ograniczenie nierównowagi między rozwojem gospodarczym a społecznym oraz między rozwojem społeczno-gospodarczym a środowiskiem przyrodniczym. Zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, pozwoli to na uniknięcie destrukcyjnych niepokojów o charakterze społecznym i katastrofy ekologicznej (Hull, 2008; Skowroński, 2006; Baumgärtenr, 2008).

Wskazane cele będzie można osiągnąć poprzez:

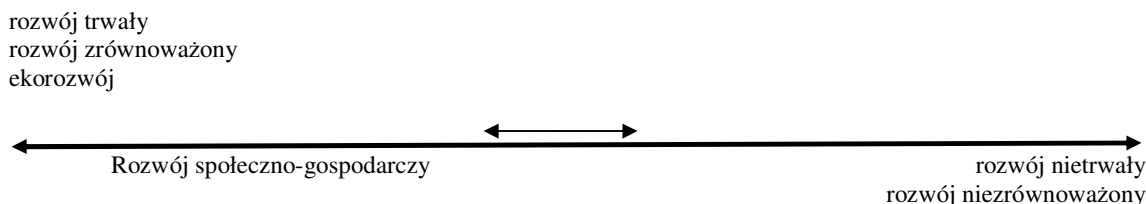
- długofalowe wykorzystanie odnawialnych zasobów naturalnych,
- efektywną eksploatację nieodnawialnych źródeł energii,
- utrzymanie stabilności procesów ekologicznych i ekosystemów,
- ochronę przyrody,
- zachowanie i poprawę stanu zdrowia ludzi, bezpieczeństwa pracy i dobrobytu (Kociszewska-Panaszek, 2004).

Według L. Kupca, rozwój społeczno-gospodarczy to: *proces pozytywnych ilościowo-jakościowych zmian (polegających na zwiększaniu i doskonaleniu istniejących oraz powstawaniu i rozwoju nowych zjawisk) w sferze wszelkiej działalności gospodarczej, kulturowej i społecznej oraz stosunków społeczno-produkcyjnych i polityczno-ustrojowych*

danego społeczeństwa w ujęciu czasowym i przestrzennym, np. regionalnym (Kupiec, 2008).

Tak rozumiany rozwój społeczno-gospodarczy stoi w sprzeczności wobec rozwoju zrównoważonego, bowiem jest procesem z natury niosącym z sobą

zróżnicowanie. Zależności pomiędzy rozwojem społeczno-gospodarczym a rozwojem zrównoważonym i trwałym (ekorozwojem) można przedstawić w następujący sposób:

Źródło: Kupiec, 2008

Rozwój społeczno-gospodarczy wyznaczony jest przez dwie skrajne sytuacje, które z jednej strony tworzą uwarunkowania charakterystyczne dla rozwoju nietrwałego i niezrównoważonego, z drugiej zaś czynniki opisujące rozwój trwały i zrównoważony.

O tym, w którym miejscu na osi znajduje się rozwój społeczno-gospodarczy danego kraju lub regionu, decyduje klasyczna triada czynników: środowiskowych, społecznych i kapitałowych.

Podstawowym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego są zasoby ludzkie, przy czym o znaczeniu tego czynnika decyduje liczba i struktura ludności, jej rozmieszczenie przestrzenne, sposób wykorzystania kapitału ludzkiego w procesach produkcyjnych i usługowych. Istotna jest przede wszystkim rola człowieka, jako konsumenta i/lub producenta. To od jego inicjatywy zależy zakres i efektywność wykorzystania pozostałych zasobów w procesie rozwoju (Kupiec, 2008).

W związku z powyższym, uświadomienie kluczowej roli środowiska przyrodniczego w osiąganiu przewagi konkurencyjnej nie będzie możliwe bez kształtowania kultury społeczeństwa obywatelskiego i ekologicznie świadomego. Na obecnym etapie rozwoju cywilizacji, postęp w tych dwóch kierunkach zauważalny jest w sferze oświaty i propagandy, mniej zaś w praktyce (Polski, 2008).

Jeszcze raz należy zaznaczyć: czynnik ludzki jest elementem kluczowym w procesie rozwoju. Proekologiczne postawy społeczeństwa należy rozpatrywać zarówno od strony popytu, kiedy ludzie występują na rynku jako konsumenci, decydujący o wyborze określonych produktów i usług środowiskowych, oraz od strony podaży, gdy bezpośrednio uczestniczą w wytwarzaniu tych dóbr. Istotne jest zrozumienie, że na początku drogi społeczeństwo należy motywować i zachęcać do określonych przedsięwzięć proekologicznych, kreować potrzeby na produkty i usługi środowiskowe.

W tym kontekście W. Sztumski stwierdza fakt niezaprzeczalny, mianowicie, że interesy ekonomiczne wciąż przeważają nad ekologicznymi, ale

wyraźnie widać tendencję rosnącej roli ekologii w różnych dziedzinach życia w tym działalności gospodarczej. W coraz bardziej zdegradowanym środowisku życia coraz więcej ludzi uświadamia sobie dramatyczne skutki zagrożeń ekologicznych i poważnie obawia się o swoją przyszłość. Gospodarka zawsze będzie podstawą bytu społecznego, tym niemniej prawa ekonomii nie będą jedynym determinantem tego bytu. Ekonomisci coraz bardziej liczą się z głosem ekologów, a gospodarka z koniecznością ochrony środowiska i życia ludzkiego (Sztumski, 2009).

W znowelizowanej *Strategii zrównoważonego rozwoju UE* określono następujące wymiary (łądy) rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej:

- wymiar środowiskowy – ochrona środowiska – w tym: ochrona systemów podtrzymujących życie, zapewnienie bioróżnorodności, utrzymanie wysokiego poziomu ochrony środowiska i poprawy jego jakości, ograniczanie zanieczyszczenia, promowanie konsumpcji i produkcji zrównoważonej;
- wymiar społeczny – równość i spójność społeczna – obejmujący demokratyczne, koherentne, zdrowe, bezpieczne i sprawiedliwe społeczeństwo, respektujące podstawowe prawa człowieka, różnorodność kultur, społeczeństwo równych możliwości i zwalczające wszelkie formy dyskryminacji;
- wymiar gospodarczy – gospodarka dobrobytu – prorozwojowa, innowacyjna, oparta na wiedzy, konkurencyjna i ekoelektywna, zapewniająca wysokie standardy życia i pełne zatrudnienie w całej Unii Europejskiej (Review of the EU..., 2006).

Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego podkreśla w swoim opracowaniu A. Pawłowski, rozszerzając powyższą klasyfikację o łąd: etyczny, techniczny, prawny i polityczny. Dokonuje przy tym hierarchizacji wymienionych płaszczyzn,

wskazując na wiodącą rolę wymiaru etycznego (Pawłowski, 2009).

Jednym z podstawowych celów rozwoju trwałego i zrównoważonego jest poprawa jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń. Istniejący ład społeczny zależy od poziomu rozwoju gospodarczego, natomiast gospodarka jest w pewnym stopniu zależna od zasobów środowiska przyrodniczego i od sposobów ich użytkowania. W ten sposób kształtuje się relacja między ładem ekologicznym a ładem społecznym i ekonomicznym, polegająca na tym, że środowisko przyrodnicze:

- 1) wpływa w sposób bezpośredni lub pośredni na zaspokojenie potrzeb człowieka;
- 2) stanowi naturalne otoczenie życia człowieka (jego stan determinuje jakość życia);
- 3) jest czynnikiem uwzględnianym w różnych koncepcjach życia i systemach wyznaczanych wartości (komponent społeczno-kulturowy) (Kruk, 2009).

Wdrażanie koncepcji rozwoju trwałego i zrównoważonego w wymiarze lokalnym i regionalnym odbywa się poprzez formułowanie i realizację celów integrujących wszystkie wymienione powyżej łady. Rozwój gospodarki regionu osiągany jest w tym przypadku dzięki:

- podnoszeniu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki;
- kreowaniu wysokiej jakości miejsc pracy;
- zachowaniu środowiska przyrodniczego (Malik, 2009).

Zjawisko konkurencji stanowi siłę napędową dla innowacji i postępu cywilizacyjnego zarówno między podmiotami gospodarczymi, jak i jednostkami terytorialnymi (np. regionami). Konkurencję cechuje dynamiczny, żywiołowy charakter, a zatem zjawisko to może być sprzeczne z koncepcją rozwoju trwałego i zrównoważonego. Rozwój ten może powodować ograniczenia przyrodnicze bądź społeczne dla wysoce konkurencyjnej aktywności gospodarczej. Z kolei, konkurencja może mieć negatywne następstwa dla ładu ekologicznego, np. poprzez ekspansję inwestycyjną na terenach przyrodniczo cennych, a także dla ładu społecznego, ponieważ w procesie konkurencji jedne obszary zyskują, inne zaś tracą (Polski, 2008).

Występujące sprzeczności są tym większe, im niższy poziom rozwoju, warunków życia i wyposażenia w kapitał. W miarę usprawniania narzędzi wspomagania rozwoju, poprawy ładu gospodarczego, społecznego i przestrzennego, wzrostu akumulacji kapitału generowanego we własnym zakresie, sprzeczności te zanikają. Stąd też, wykorzystanie czynników środowiskowych w osiąganiu przewagi konkurencyjnej przez regiony słabiej rozwinięte przyczyni się w dłuższym okresie do wkroczenia na ścieżkę rozwoju zrównoważonego i trwałego.

Jakość środowiska jako czynnik przewagi konkurencyjnej

Według Portera (1998) klasyczne czynniki produkcji na skutek procesów globalizacyjnych stały się bardziej dostępne. Dominujące znaczenie w kształtowaniu lokalnych i regionalnych przewag konkurencyjnych Porter przypisuje czynnikowi koncentracji geograficznej oraz jakości środowiska lokalnego.

Stan środowiska oraz przedsięwzięcia podejmowane w celu jego ochrony coraz częściej traktowane są jako czynnik konkurencyjności. Wynika to ze wzrastającej świadomości społecznej, dotyczącej konieczności ochrony środowiska naturalnego, które stopniowo zatracza zdolność do samoregulacji. Konkurencyjność przedsiębiorstw, regionów czy też narodów będzie wzrastała wtedy, gdy oferowane produkty i usługi będą spełniały społeczne oczekiwania w tym zakresie, czyli będą charakteryzowały się wysoką jakością ekologiczną. Badania segmentów rynku, konsumentów o predyspozycjach proekologicznych, wykazują, że skłonni są oni przedkładać droższe produkty i usługi ze znakiem ekologicznym nad tańsze bez takiego znaku. Zróżnicowania regionalne są zjawiskiem występującym we wszystkich krajach świata. Najbardziej stabilne, a jednocześnie mało zależne od aktywności człowieka jest zróżnicowanie warunków środowiskowych. Zmiany w tym względzie mogą być ujmowane:

- jako zmiany komponentów środowiska przyrodniczego, będące konsekwencją ich zagospodarowania, w mniejszym zaś stopniu następstwem naturalnych procesów przyrodniczych (np. erozja gleb, zmiany klimatyczne),
- jako zmiany wynikające z ewolucji podatności określonych cech środowiskowych dla rozwoju gospodarczego i osiedleńczego (Kudłacz, 2001).

Środowisko traktowane jest przez człowieka jako czynnik warunkujący życie, przetrwanie i rozwój. Stąd, potrzeba czystego środowiska może być postrzegana jedynie poprzez pryzmat zaspokojenia innych potrzeb. Czyste środowisko ma być jedynie środkiem do osiągnięcia takich celów, jak: zdrowie i związane z nim poczucie bezpieczeństwa, utrzymanie dotychczasowego poziomu konsumpcji zasobów nieodnawialnych i/lub trudnych do zastąpienia, turystyka i rekreacja. Potrzeby czystego środowiska nie stanowią więc jednorodnej grupy (na przykład potrzeb fizjologicznych) i mogą występować na różnych poziomach piramidy potrzeb (Zaremba, 2001).

Naukowcy badający sferę kapitału naturalnego są zgodni, że jest on źródłem funkcji lub usług istotnych dla systemu gospodarczego i dla życia człowieka. Wielu z tych funkcji nie można zastąpić (lub przynajmniej nie w przystępnej cenie) przez kapitał

stworzony przez człowieka (nowoczesne technologie). Dlatego możemy powiedzieć, że procesy zachodzące w ekosystemach stają się w sposób bezpośredni lub pośredni źródłem wszelkiego dobrobytu czy też dóbr gospodarczych. Oznacza to, że utrata funkcji ekosystemu może w znaczący sposób wpłynąć na przyszłe szanse rozwojowe. Zatem, zgodnie z obecnym stanem wiedzy, kapitał naturalny jest kluczowym zasobem w procesie rozwoju. Ten sposób postrzegania kapitału naturalnego zyskuje coraz większą akceptację również w naukach ekonomicznych (Malovics, 2007).

Z punktu widzenia użyteczności, zasoby środowiska mogą być wykorzystywane w prowadzonej działalności gospodarczej, ale również stanowią wartość samą w sobie (klimat, krajobraz). Nierównomierne rozmieszczenie zasobów stanowi źródło dodatkowych korzyści lub niekorzyści dla podmiotów gospodarczych. W efekcie istnieją różnice w dostępie, jakości oraz kosztach pozyskania zasobów, opłatach za ich użytkowanie, dopuszczalnych normach zanieczyszczeń oraz kosztach uzdatniania i usuwania skutków zanieczyszczeń.

Tabela 1. Funkcje kapitału naturalnego

Funkcja zasobowa	Zdolność do dostarczania zasobów odnawialnych i nieodnawialnych
Funkcja asymilacyjna	Zdolność neutralizowania zanieczyszczeń do pewnego poziomu bez naruszania innych funkcji
Funkcja wspomagająca życie	Zdolność do podtrzymywania życia i funkcji w ekosystemach
Inne funkcje zdrowotne i wpływające na poprawę dobrobytu	Zdolność do podtrzymania zdrowia; walory estetyczne, kulturowe i duchowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ekins i in., 2003.

Występowanie walorów krajobrazowych, klimatycznych, historycznych i kulturowych może stanowić podstawę budowania przewagi konkurencyjnej w oparciu o rozwój turystyki. Współcześnie rozwój turystyki zależy między innymi od: wyposażenia obszaru w odpowiednie urządzenia infrastruktury oraz dobrego stanu środowiska naturalnego. Rozwój turystyki sprzyja powstawaniu nowych miejsc pracy, wzrostowi dochodów ludności oraz przyciągnięciu do regionu kolejnych inwestorów (Piotrowska-Trybull, 2004).

Zaawansowaną formą uprawiania turystyki, bardziej aktywną, związaną ze środowiskiem przyrodniczym i społecznym, ale również nie powodującą zmian w tych środowiskach jest tzw. ekoturystyka.

Stanowi ona efekt zmęczenia społeczności miejskiej tempem życia i jego dyskomfortem wynikającym z zanieczyszczenia środowiska, tłoku, hałasu itp. Korzystający tej formy turystyki podróżują na ogół indywidualnie lub w małych grupach, mają mniejsze wymagania odnośnie standardu usług, spędzają czas aktywnie, korzystając z naturalnego środowiska przyrodniczego. Ekoturystyka jest integralnym elementem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, łączącym działalność turystyczną z celami ochrony przyrody oraz życiem społeczno-gospodarczym (Idzik, 2000).

Kolejnym sposobem na uzyskanie przewagi konkurencyjnej na poziomie regionalnym, z wykorzystaniem walorów środowiska, jest rozwijanie produkcji ekologicznej. Wprawdzie żywność ekologiczna jest wciąż droższa od tradycyjnej o 15-20%, jednak ma bardzo pozytywny wpływ na samopoczucie i zdrowie człowieka. Jest także coraz bardziej konkurencyjna względem tradycyjnej. Żywność ekologiczna stanowi pomost między interesami produkcyjnymi a potrzebą coraz większego poszanowania walorów środowiskowych (Kasztelan, 2008).

Według D. Niezgody (2008), konsumenci płacą nie tylko za produkt, który jest wynikiem procesu produkcji, ale także za określone cechy użytkowe ważne pod jakimś względem dla nabywcy. Dodatkowe cechy różnicują *de facto* produkt, choć jego rdzeń może być ten sam. Stanowią więc one źródło przewagi konkurencyjnej.

Rolnictwo ekologiczne to domena regionów o niskim stopniu uprzemysłowienia i skażeniu środowiska naturalnego. Gospodarstwa rolne ubiegające się o statut gospodarstw ekologicznych podlegają rygorom lokalizacyjnym (tereny o niskim stopniu zanieczyszczenia środowiska, w odpowiedniej odległości od dróg o dużym natężeniu ruchu drogowego) oraz czystości gleb (m.in. niski poziom zanieczyszczenia metalami ciężkimi).

Wykorzystanie uwarunkowań naturalnych w procesach produkcji żywności ekologicznej, powinno stanowić jeden z priorytetów w regionach o niższym poziomie rozwoju gospodarczego. Rozwój rolnictwa ekologicznego wiąże się z możliwością lepszego wykorzystania nadmiaru zasobów pracy w rolnictwie, ponieważ ekologiczne metody wytwarzania są zarazem mniej wydajne i bardziej pracochłonne. Ponadto, ukierunkowanie działalności na produkcję ekologiczną to istotny element budowania wizerunku, również na poziomie regionalnym. Kontrola procesu produkcji na wszystkich jej etapach zapewnia określoną ich jakość oraz zwiększa zaufanie konsumentów do tych produktów (Komorowska, 2008).

Reasumując, czynnikami sprzyjającymi rozwojowi rolnictwa ekologicznego i produkcji żywności ekologicznej są: relatywnie niski stopień zanieczyszczenia środowiska naturalnego, tradycyjne technologie produkcji rolniczej i duże zasoby siły roboczej na wsi.

W Polsce, szczególnie sprzyjające warunki dla rozwoju produkcji ekologicznej występują w części południowo-wschodniej. Co więcej, wiele gospodarstw łączy produkcję ekologiczną z działalnością agroturystyczną, co przyczynia się do rozwoju całego regionu.

Znaczenie poszczególnych czynników konkurencyjności regionów zmienia się w czasie. W procesie tych zmian coraz większą rolę odgrywają trzy czynniki: dostępność komunikacyjna, baza naukowo-badawcza i edukacyjna oraz warunki środowiskowe, w tym przede wszystkim jakość środowiska naturalnego.

Definicja i czynniki środowiskowej konkurencyjności regionu

Na podstawie dotychczasowych rozważań można postawić tezę, że czyste środowisko (jakość środowiska) stanowi istotny element budowania przewagi konkurencyjnej na poziomie mezoekonomicznym. Regiony o relatywnie czystym środowisku powinny dążyć do ukierunkowania strategii rozwoju na te dziedziny działalności gospodarczej, które w większym lub mniejszym stopniu wykorzystują zasoby i walory środowiska.

Osiąganie przewagi konkurencyjnej nad innymi regionami w oparciu o istniejący potencjał środowiskowy, umiejętność jego wykorzystania w procesach wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego oraz niski poziom antropopresji, określić można mianem **środowiskowej konkurencyjności regionu**.

Zjawisko to należy rozpatrywać w sposób dwukierunkowy. Z jednej strony, przewaga konkurencyjna może dotyczyć występujących w danym regionie warunków środowiskowych, z drugiej zaś, kluczowa jest tutaj umiejętność ich przekształcenia w efekty społeczno-gospodarcze, które przyczynią się do relatywnie szybszego rozwoju rozpatrywanego regionu.

Próbując wskazać determinanty środowiskowej konkurencyjności regionów, można dokonać ich następującej kategoryzacji:

1. Warunki naturalne: różnorodność krajobrazu (np.: występowanie obszarów górskich, rzek, jezior); średnie miesięczne temperatury powietrza; miesięczne wielkości opadów atmosferycznych; prędkość wiatru; stopień usłonecznienia i zachmurzenia; występowanie zasobów ważniejszych kopalni (np.: węgiel kamienny i brunatny, gaz, ropa naftowa).
2. Uwarunkowania geodezyjno-glebowe: struktura geodezyjno-województwa (np.: udział użytków rolnych, gruntów leśnych w ogólnej powierzchni województwa); struktura gleb według klas bonitacyjnych; zagrożenie związane z erozją wietrzną, wodną i wąwozową; udział grun-

tów zdewastowanych i zdegradowanych; poziom zużycia nawozów; struktura odczynu gleb.

3. Stan i stopień zanieczyszczenia zasobów wodnych: zasoby wód powierzchniowych; zasoby eksploatacyjne wód podziemnych; jakość wód powierzchniowych i podziemnych, w tym stan czystości jezior i rzek; ścieki przemysłowe i komunalne odprowadzane do wód i ziemi (w tym: ścieki nieoczyszczane, ilość powstających osadów ściekowych).
4. Jakość i poziom zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego: poziom stężenia podstawowych zanieczyszczeń powietrza; poziom promieniowania UV-B; struktura stref stężenia zanieczyszczeń; zawartość ozonu w atmosferze; skład chemiczny opadów atmosferycznych; całkowita emisja zanieczyszczeń powietrza, w tym liczba zakładów szczególnie uciążliwych; zanieczyszczenia zatrzymane i zneutralizowane w urządzeniach oczyszczających.
5. Poziom i struktura wytwarzanych odpadów.
6. Obiekty i obszary o szczególnych walorach przyrodniczych oraz stopień lesistości i zalesienia gruntów.
7. Poziom hałasu przemysłowego i drogowego.
8. Infrastruktura ochrony środowiska i gospodarki wodnej: stopień wyposażenia w sieć kanalizacyjną; oczyszczalnie ścieków obsługujące miasta i wsie; ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków; wyposażenie w urządzenia chroniące przed emisją zanieczyszczeń powietrza; stosunek legalnych składowisk odpadów do tzw. wysypisk dzikich.

Opierając się zarówno na prostych, jak i bardziej złożonych metodach statystycznych, przy uwzględnieniu powyższych czynników, można badać środowiskową konkurencyjność regionów. Pozwoli to na wyodrębnienie tych z nich, które charakteryzują się relatywnie wysokim potencjałem środowiskowym, a tym samym mogą ukierunkowywać swoje strategie rozwoju na procesy wykorzystujące zasoby i walory środowiska. Przeprowadzenie tego typu analiz powinno również stworzyć podstawy dla procesów specjalizacji regionów z uwzględnieniem czynników środowiskowych.

Sprostanie konkurencji na otwartym rynku, budowanie gospodarki zdolnej do konkurowania w przyszłości, jest niezwykle trudnym zadaniem. W coraz szerszym zakresie procesy konkurencji dotyczą warunków otoczenia, w których funkcjonują lub mają funkcjonować podmioty gospodarcze, dlatego ochrona środowiska powinna stanowić podstawowy i nierozłączny element procesów rozwojowych.

Uwarunkowania środowiskowe obejmują poszczególne komponenty środowiska geograficznego, stanowiąc endogeniczne warunki rozwoju społeczności lokalnych. Jakość środowiska odgrywa istotną rolę we wspomaganie rozwoju regionalnego. Rozpatrując region jako przestrzeń, w której zlokalizowana jest działalność człowieka, można śmiało stwierdzić, że od jej jakości (czystości) zależy atrakcyjność społeczna i ekonomiczna danego regionu. Czyste środowisko (przestrzeń) stanowi więc jeden z podstawowych warunków konkurencyjności.

Między innymi ten właśnie aspekt relacji gospodarka – środowisko – społeczeństwo należy wykorzystać w procesach rozwoju regionalnego. Ważne są działania promujące faktyczne i potencjalne środowiskowe czynniki kształtowania przewagi konkurencyjnej danego regionu. Można więc tutaj mówić o swoistym marketingu ekologicznym, stanowiącym element marketingu terytorialnego. W kontekście skojarzenia polityki regionalnej z polityką ekologiczną, marketing ekologiczny jest istotnym instrumentem podnoszenia atrakcyjności, a tym samym konkurencyjności regionu¹.

Szczególnie ważne zadanie spoczywa na organach władzy samorządowej, które powinny promować ekologiczny wizerunek regionu, a tym samym zachęcać potencjalnych inwestorów do realizacji przedsięwzięć wykorzystujących zasoby i walory środowiska. Istotne jest kształtowanie zewnętrznego postrzeganie regionu jako takiego, który w swoich strategiach, programach i praktycznych działaniach uwzględni realizację celów polityki proekologicznej.

Ponadto, zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy można osiągnąć jedynie w zintegrowanych i racjonalnie zorganizowanych wielopodmiotowych układach. Zdolność poszczególnych podmiotów do integracji poziomej i pionowej jest więc istotną cechą budowania konkurencyjnych przewag regionalnych. Przy tego typu współpracy i powiązaniach pojawiają się bowiem terytorialne korzyści skali, zaś zintegrowane podejście, angażujące wszystkie podmioty, może w dużej mierze zwiększać zdolność regionu do czerpania zrównoważonych korzyści z jego dziedzictwa przyrodniczego (Ślódowa-Hełpa, 2009).

Powyższe działania sprzyjają rozwojowi produkcji dóbr i usług ekologicznych, przyczyniają się do wzrostu zainteresowania procesami czystszej produkcji i w rezultacie powodują poszerzenie kręgu konsumentów tych dóbr i usług oraz pozwalają obniżyć koszty ich wytwarzania. Pozytywny wizerunek regionu w świadomości obecnych i potencjalnych klientów wpływa z kolei na poprawę jego pozycji konkurencyjnej.

Uwagi końcowe

Sukces gospodarczy jest w przeważającym stopniu zjawiskiem regionalnym, a zatem przeważająca część działań na rzecz poprawy konkurencyjności leży w kompetencjach organów szczebla regionalnego. Na tym poziomie organizacji przestrzennej, w największej mierze możliwe jest urzeczywistnienie podstawowych zasad rozwoju, tam też usytuowanych jest najczęściej determinant współczesnej konkurencyjności.

Zrównoważony rozwój powinien być procesem przestrzennie zróżnicowanym. W takich bowiem warunkach, istnieje szansa na właściwy podział ról w skali kraju, a zatem znalezienia szans dla regionów i podmiotów słabszych. Regiony słabiej rozwinięte z reguły dysponują istotnym czynnikiem osiągnięcia przewagi konkurencyjnej, jakim jest relatywnie czyste środowisko naturalne. Właściwe wykorzystanie tego waloru może stanowić dźwignię rozwoju regionalnego, zapewniając dobrobyt mieszkańcom i uzyskanie przewagi nad innymi regionami.

Środowiskowa konkurencyjność regionu to koncepcja, która doskonale wpisuje się w podstawowe założenie zrównoważonego rozwoju regionów słabiej rozwiniętych. Właściwe wykorzystanie potencjału środowiskowego, z jednej strony, pozwoli na wygenerowanie dodatkowych efektów ekonomicznych, z drugiej, przyczyni się do dalszej poprawy stanu środowiska i uzyskanie dzięki temu efektów synergii, po trzecie, sprzyjać będzie realizacji celów społecznych, poprzez spadek bezrobocia w regionie i ogólną poprawę jakości życia.

Literatura

1. BAUMGÄRTNER J., 2008, From Sustainable Development to Management of Sustainable Ecosocial Systems, w: *Problemy Ekorożwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 3, no 2, s. 15-19.
2. BRONISZ U., HEIJMAN W., MISZCZUK A., 2008, Regional Competitiveness in Poland: Creating an Index, w: *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 28, p. 134.
3. CAMAGNI R., 2002, On the Concept of Territorial Competitiveness, w: *Urban Studies*, 39, p. 2395-2411.
4. CELLINI R., SOCI A., 2002, Pop Competitiveness, w: *Quarterly Review*, 55(220), Banca Nazionale del Lavoro, p. 200-210.
5. CIECHOMSKI W., Czynniki determinujące konkurencyjność regionu, w: *Partnerstwo w regionie*, red. Karwowski J., PTE, Szczecin 2004, s. 155.
6. EKINS P. i in., 2003, A Framework for the Practical Application of the Concepts of Critical Natural Capital and Strong Sus-

¹ Więcej na ten temat w: M. Florek, *Podstawy marketingu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2007.

- tainability, w: *Ecological Economics*, 44, 2-3, p. 165-185.
7. FLOREK M., *Podstawy marketingu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2007.
 8. HULL Z., 2008, Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 3, no 1, s. 27-31.
 9. IDZIK M., 2000, Znaczenie zasobów środowiska rolniczego w agroturystyce i zrównoważonym rozwoju rolnictwa, w: *Roczniki Naukowe SERiA*, t. II, zeszyt 2, s. 51.
 10. JAŚKIEWICZ J., 2008, Dylematy zrównoważonego rozwoju w Polsce, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 3, no 1, s. 33-38.
 11. KASZTELAN A., 2008, Oddziaływanie przemysłu spożywczego na środowisko naturalne, w: *Przemysł Spożywczy*, 10, s. 60.
 12. KITSON M., MARTIN R., TYLER P., 2004, Regional Competitiveness: an Elusive yet Key Concept, w: *Regional Studies*, 38, p. 991.
 13. KLASIK A., KUŹNIK F., Konkurencyjny rozwój regionów w Europie, w: *Konkurencyjność miast i regionów*, red. Szymła Z., Akademia Ekonomiczna, Kraków 2001, s. 29-31.
 14. KOCISZEWSKA-PANASZEK M., 2004, Uwarunkowania ekologiczne w kontekście konkurencyjności polskich przedsiębiorstw, w: *Gospodarka w Praktyce i Teorii*, nr 1(14), s. 56.
 15. KOMOROWSKA D., 2008, Rolnictwo ekologiczne w strategii poprawy konkurencyjności regionu, w: *Roczniki Naukowe SERiA*, tom X, zeszyt 2, s. 122-126.
 16. KRUK H., Ład ekologiczny, społeczny i ekonomiczny we współczesnej teorii rozwoju zrównoważonego, w: *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, red. Kielczowski D., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009, s. 125-127.
 17. KUDŁACZ T., Zróżnicowanie rozwoju Regionalnego w Polsce na tle sytuacji w Unii Europejskiej, w: *Konkurencyjność miast i regionów*, red. Szymła Z., Akademia Ekonomiczna, Kraków 2001, s. 9.
 18. KUPIEC L., Jaki rozwój?, w: *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*, red. Bocian A.F., Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008, s. 20-30.
 19. MALIK K., Foresight rozwoju zrównoważonego jako narzędzie wpływu na politykę regionu, w: *Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów. Tom 2. Problemy regionalne i lokalne*, red. Michałowski K., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009, s. 25.
 20. MALOVICS G., *The Role of Natural Capital in Regional Development*, 2nd Central European Conference in Regional Science – CERS, Technical University of Košice, Košice 2007.
 21. MARTIN R. L., *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, A draft final report for The European Commission Directorate – General Regional Policy, University of Cambridge, Cambridge 2003.
 22. NIEZGODA D., 2008, Metodologiczne aspekty przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa, w: *Roczniki Naukowe SERiA*, tom X, zeszyt 1, s. 304.
 23. PAWŁOWSKI A., Rewolucja rozwoju zrównoważonego w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 4, no 1, s. 66.
 24. PIOTROWSKA-TRYBULL M., Istota i czynniki konkurencyjności regionu, w: *Konkurencyjność regionów w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej. Międzynarodowa analiza porównawcza: Białoruś, Litwa, Łotwa i Polska*, red. Kosiedowski W., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 18-19.
 25. POLSKI J., Instrumenty proekologicznej polityki regionalnej, w: *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*, red. Bocian A.F., Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008, s. 107-124.
 26. PORTER M. E., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001.
 27. PORTER M. E., *The Competitive Advantage of Nations*, New York 1998.
 28. PORTER M. E., 2003, The Economic Performance of Regions, w: *Regional Studies*, 37, p. 549-578.
 29. REDCLIFT M.R., 2009, Sustainable Development (1987-2005) – An Oxymoron Comes of Age, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 4, no 1, s. 33-50.
 30. *Review of the EU Sustainable Development Strategy – Renewed Strategy*, Council of the European Union 10117/06, 9 June 2006, Brussels, p. 3-4.
 31. *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU*, Commission of the European Communities (1999) Brussels.
 32. SKOWROŃSKI A., 2006, Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego, w: *Problemy Ekorozwoju*

- ju/Problems of Sustainable Development*, vol. 1, no 2, s. 47-57.
33. SŁODOWA-HEŁPA M., Zrównoważony rozwój a konkurencyjność. Wyzwania oraz dylematy, w: *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, red. Kiełczowski D., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009, s. 250-253.
 34. SZTUMSKI W., 2009, Mitologia rozwoju zrównoważonego, w: *Problemy Ekorozwoju*, vol. 4, no 2, s. 14-15.
 35. TUROK I., 2004, Cities, Regions and Competitiveness, w: *Regional Studies*, 38, p.1069-1083.
 36. WINIARSKI B. (a), Czynniki konkurencyjności regionów, w: *Konkurencyjność regionów*, red. Klamut M., Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 1999, s. 50-51.
 37. WINIARSKI B. (b), Konkurencyjność: kryterium wyboru czy kierunek strategii i cel pośredni polityki regionalnej?, w: *Konkurencyjność regionów*, red. Klamut M., Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 1999, s. 9-10.
 38. VILCINYA A., BORONENKO V., 2008, *The Competitiveness of Regions in the Economic Globalization, Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, vol. X, No. 5, p. 172.
 39. ZAREMBA D., Potrzeba czystego środowiska a rozwój zrównoważony, w: *Ekonomia a rozwój zrównoważony. Wdrażanie*, red. Piontek F., Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 151.
 40. ZWIECH P., Determinants of Regional Competitiveness, w: *Theoretical and Practical Aspects of Competitiveness*, red. Kopycińska D., Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 29-44.